

Βλοτζίμιες Κατσόχα
**ΚΟΝΤΑ ΣΤΟΝ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ
ΤΟΝ ΚΑΦΚΑ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ**
-Δυό Δοκίμια-

Σχέδιο εξωφύλλου: ΑΜΑΛΙΑ (Παρασκευοπούλου)

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΧΝΗΣ
Αθήνα 2002

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σε περίοδο γενικού πνευματικού εφησυχασμού, επειδή το κράτος προνοεί για μας και επειδή η βιομηχανία παράγει για μας και επειδή η επιστήμη προοδεύει για μας και επειδή η τέχνη σχεδιάζει για μας και επειδή η κοινωνία επιτρέπει τα πάντα σε μας και επειδή η δημοκρατία ανασκευάζει κάθε φορά ό,τι δεν συμφέρει εμάς, ένας Χάιντεγκερ, ένας Κάφκα κι ένας Αριστοτέλης είναι τόσο επίκαιροι όσο επίκαιρα δραματικό είναι το ερώτημα: τί τελospάντων θα γίνουμε χωρίς εμάς; Δηλαδή όλα πιά είναι για'μένα, αλλά πού είμαι εγώ... Αλλά ποιός είμαι εγώ...

Είμαι ένα εν δυνάμει εξάρτημα στο τετράγωνο των αξιών, που ορίζεται από τον χώρο (ό,τι συντίθεται μέσα στην ενότητα γης-ουρανού) και από την αναγωγική ιδέα (ό,τι αποκαλύπτεται ευτυχιακά ή χαρισματικά στην εσωτερική οντότητά μου) ή έχω υποκύψει στην αναγκαιότητα – ματαιότητα – των μέσων, καθιστάμενος ο ίδιος κέρδος της απώλειας άρα ζημία της αληθείας του εαυτού μου;

Ο καθηγητής Βλοτζίμιες Κατσόχα είναι φίλος μου. Μέσα σε ένα πνευματικό συμπόσιο – που το συνόδευαν τα αγαθά της θάλασσας και της αμπέλου – εννόησα τη φιλοσοφική προσήλωσή του στον άνθρωπο. Κατενόησα την αφοσίωσή του στη σκέψη, που αποστρέφεται τη μηχανή του αντικειμένου και συντάσσεται με την πλαστική διεργασία για την ανάδειξη ενός υποκειμένου αξιολογικά πλήρους, διαρθρωμένου από τα διαπαιδαγωγικά στοιχεία της πειθαρχίας στη φύση και στην αρετή.

Είδα στον χαρακτήρα του φλόγα σεμνότητας και δύναμη ευγένειας απέναντι στο διάλογο, όχι για να λάβει εύσημα η επιστήμη αλλά για να περάσει ένας φιλικός χρόνος μέσα από το **όλον**, που είναι ο ψυχικός συντονισμός και η ηθική συμφωνία, δηλαδή ο εξανθρωπισμός ενός χρόνου και ενός τόπου, που δίχως αυτή την πνευματική σύνδεση θα ήταν άδειος από κάθε περιεχόμενο μέτρου και λόγου. Άρα θα ήταν ένας χρόνος κι ένας τόπος έξω από τον Χάιντεγκερ, τον Κάφκα και τον Αριστοτέλη...

Η οντολογική αλήθεια για τη φύση του ανθρώπου, που διαμόρφωσε στην πορεία της ιστορίας και του πολιτισμού τη θέση του («κτίζω, κατοικώ, σκέπτομαι») μέχρι την τραγική περιπέτειά του μέσα στο σύστημα των εξουσιών, που έτσι κι αλλιώς ανήκει, είναι μια αλήθεια στη ρίζα της εντελώς υπερβατική. Κανείς δεν την πλησίασε με την ασφάλεια της πεπερασμένης γνώσης. Και καθώς μας ξεπερνάει σε νοητό μπόϊ, κανείς δεν τολμάει να ρωτήσει κάτι γι' αυτήν επειδή ως και το ερώτημα είναι a priori άτοπο ή λανθασμένο. Μενουν λοιπόν αντικατοπτρισμοί μιάς αλήθειας για να δειχθεί η υποψία της. Είναι ο κόσμος (το περιεχόμενο του εγκεφάλου) διατεταγμένος στη «νομική» ροή της φυσικής

πραγματικότητας – αντικαθρέφτισμα ετούτος του λόγου του. Του λόγου της αληθείας που τον εγέννησε και τον αναπαράγει αέναα.

Είναι το αριστοτελικό «θείο», που αδιαφορεί τελείως για την ύπαρξη και τη λειτουργία της καφκικής μηχανής θανάτου, ε-πειδή ο θάνατος έχει λόγον, ενώ ο λόγος δεν έχει θάνατο. Όλα τούτα αφομοιωτικά ή αλληλεξάρτητα τοποθετημένα στο τετράγωνο του Χάιντεγκερ ορίζουν την ανθρώπινη οντότητα όχι ως **γέννημα** αλλ' ως **ύπαρξη** εμπειρέχουσα το φυσικόν γένος, το πραγματικόν γίνεσθαι (ιστορικός πολιτισμός) και, βέβαια, το ενεργούν «θείο» με τη δράση του οποίου θεμελιώνεται γνωστικά η έννοια της **αξίας**, που σε κάθε περίπτωση υπερακοντίζει την απώλεια και αναγάγει στο μη περαιτέρω χαρίεν. Δηλαδή στην **ευτυχία** των ιεροφαντών του επιστητού ή στην **αγιότητα** (θεία εξομοίωση) των ιερέων της θεολογίας.

Δεν είναι, συνεπώς, διόλου τυχαίο όπου μέσα στους λογισμούς του Κατσόχα συνυπήρξαν ο θεολόγος Χάιντεγκερ, ο αναθρεμμένος με τα ιερά κείμενα του εβραϊσμού Κάφκα και ο σημαντικότερος αρχαίος φιλοσοφικός εκφραστής της υπέρτατης αρχής του «θείου», ο Αριστοτέλης. Ούτε είναι τυχαίο το γεγονός της μεταξύ τους σχέσης, όπως, ως 'πούμε το γεγονός ότι μαθητής ακόμα του Γυμνασίου, ο Χάιντεγκερ ασχολήθηκε με τον μελετητή του Αριστοτέλη, φιλόσοφο Φραντς Μπρεντάνο ("Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles", 1862). Είναι και οι τρεις θρησκευτικά «αιρετικοί» αλλά όχι αντιδογματικοί. Αναζητούν και οι τρεις σχεδόν εναγώνια τον εσωτερικό άνθρωπο. Δείχνουν και οι τρεις το δρόμο της πνευματικής ενατένισης – της αντίληψης του νοητού και νοούντος λόγου – του κόσμου.

Ενός κόσμου, που τώρα τρέχει δίχως **σκοπό** πίσω από τα **μέσα**. Ατυχώς...

Ευάγγελος Ανδρέου

A.

ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Πρόσφατα, περνώντας τις διακοπές μου στην Ελλάδα, με κάλεσε μαζί με τον μουσουργό, τον Νίκο, ο σκηνοθέτης του θεάτρου και ζωγράφος, ο Γιώργος, στην έκθεση ζωγραφικής έργων του, στο εξοχικό του, πάνω στα βουνά λίγο μακριά από την Αθήνα. Το σπίτι βρισκόταν ψηλά σε ένα ομαλό ύψωμα απ' όπου φαινόταν η κοιλάδα. Ο Γιώργος, δείχνοντας στους προσκεκλημένους την περιοχή, είπε ότι σχεδιάζει να χτίσει στην πλαγιά της κοιλάδας ένα καλοκαιρινό θέατρο για τους τουρίστες και τους ντόπιους.

Καθώς κοίταζα την κοιλάδα σκέφτηκα ότι εκεί ακριβώς θα μπορούσε να ανεβάσει τη θεατρική ερμηνεία του μεγαλοφυούς διηγήματος του Κάφκα «Ποινική ομάδα», που γράφτηκε στο μεσοπόλεμο. Το διήγημα αυτό, όπως όλα τα έργα του, αρχίζει με μια αισθητική περιγραφή του τόπου, όπου διαδραματίζονται τα ασυνήθιστα γεγονότα : «Εδώ λοιπόν, στη μικρή αυτή κοιλάδα, τη βαθιά και αμμουδερή, από όλες τις μεριές κλεισμένη με πρασινόδεντρες πλαγιές όπου ήταν μόνο ένας αξιωματικός, ταξιδιώτης και κατάδικος ... επίσης και ένας στρατιώτης» και το «ειδικό μηχανήμα» που έδινε θάνατο στον κατάδικο της ποινικής ομάδας, ακριβώς αυτόν · τον θάνατο που θα ερχόταν μέσα από δώδεκα ώρες. Όχι

παραπάνω, ούτε λιγότερο.

Τότε τη μηχανή, φτιαγμένη από τον πρώην διοικητή της ομάδας την έβαζε μπρός ο αξιωματικός του μεγάλου αυτού τεχνικού μεγαλοφυή διοικητή. Η μηχανή σύμφωνα με το τεχνολογικό πρόγραμμα ζωγραφίζει στο σώμα του κατάδικου το περιεχόμενο της «εντολής», που δεν εκτέλεσε. Στο τέλος της δωδεκάτης ώρας κομματιασμένος στη μηχανή ο άνθρωπος πεθαίνει. Ο Κάφκα με μεγάλη ακρίβεια περιγράφει τις προετοιμασίες της μηχανής για την εκτέλεση της ποινής, δηλαδή της θανάτωσης του επόμενου κατάδικου, που αμέλησε να αποδώσει τιμή τη νύχτα – κάθε μια ώρα – μπροστά στη πόρτα ενός καπετάνιου, όπου υπηρετούσε σαν βοηθός. Ο αξιωματικός είναι δικαστής και μαζί εκτελεστής της ποινής. Μόνο αυτός είναι σε θέση να χειριστεί το μηχάνημα. Πιστεύει στις αρχές πως όποιος δεν εκτέλεσε τις εντολές που ισχύουν στην ομάδα, είναι φταίχτης (το φταίξιμο «είναι πάντα αναμφίβολο»). Έτσι λοιπόν, είναι ανώφελη η απόδειξη του εγκλήματος, όπως και η υπεράσπιση.

Ο αξιωματικός λέει στον ταξιδιώτη που έχει τη διάθεση να δει τη λειτουργία της μηχανής : «Η ποινή μας δεν είναι βαριά ... Πρέπει στο σώμα του κατάδικου να γράψουμε την εντολή που δεν εκτέλεσε. Να γράψουμε, παραδείγματος χάρη, στο σώμα του κατάδικου «να τιμάς τον ανώτερό σου!». Ακριβώς στον άνθρωπο, που θα βάλω στη μηχανή θα του γράφει την ποινή μέσα σε δώδεκα ώρες. Ας θυμόμαστε αυτή την έκφραση : Η ποινή δεν είναι βαριά! Ας βάλουμε την ερώτηση : Γιατί ο αξιωματικός – ας τον ονομάσουμε, όπως ο Αριστοτέλης, πρώτο κινητήρα της μηχανής - που ξέρει μόνον αυτός να βάλει μπρός τη μηχανή υποθέτει ότι η ποινή δεν είναι βαριά; Αφού στην ομάδα, ο κάθε κατάδικος, αναμφίβολα έτσι ένοχος, χωρίς δίκη και υπεράσπιση υποφέρει άσχημα τόσες ώρες, ώσπου να φτάσει στο τέλος της ζωής του. Γιατί ο αξιωματικός είναι αδιάφορος στα βάσανα των κατάδικων· στο θάνατό τους; Γιατί τελικά υπηρετεί στην ποινική ομάδα; Δεν είναι αυτός ο άνθρωπος χωρίς αισθήματα; Γιατί λοιπόν στενοχωριέται, που ο νέος διοικητής κάνει οικονομία στην δαπάνη για την επιδιόρθωση της μηχανής; Γιατί δεν παίρνει μέρος στην διαδικασία αποθανάτωσης και γενικά γιατί δεν σκέφτεται να αποφύγει αυτόν τον τρόπο εκτέλεσης ποινής;

Οι απαντήσεις σε αυτές τις ερωτήσεις είναι ταυτόσημες για τον αναγνώστη του διηγήματος του Κάφκα : Τέτοια περίπλοκη μηχανή που δίνει επιδέξιους πόνους αν έμνε αχρησιμοποίητη θα ήταν ανώφελη σπατάλη του μεγάλου κατασκευαστικού έργου και της επιδεξιότητας του αξιωματικού – κινητήρα. Τους κατάδικους δεν πρέπει να τους λυπόμαστε, τα βασανιστήρια και ο θάνατος των ενόχων αναδεικνύουν την δραστική σημασία της μηχανής. Το μηχάνημα ζωγραφίζει στο σώμα του κατάδικου διάφορες ποινές. Ο θάνατος είναι πάντα και κοινότοπα όμοιος.

Ο μεγαλοφυής Κάφκα πρόβλεψε την κατάσταση που εμφανίστηκε ραγδαία στα φασιστικά και κομμουνιστικά κοινωνικά συστήματα. Τα εργαλεία θανάτου ήταν σε αυτές τις κοινωνίες ειδικά προστατευμένα και προπαρασκευασμένα.

Απ' την άλλη μεριά ο θάνατος του ανθρώπου – ο θάνατος εκατομμυρίων ανθρώπων – επαλήθευε την αποτελεσματικότητα των εργαλείων. Τον θάνατο τον συλλάμβαναν ταξινομικά, δηλαδή μέσα από στατιστικές διαδικασίες, που επικύρωναν το αποτέλεσμα των διαφόρων μηχανών θανάτου. Ο Στάλιν έλεγε ότι τον θάνατο του ατόμου, ενός μοναδικού ανθρώπου, τον ζούμε – τον αισθανόμαστε. Όμως ο θάνατος της κολεκτίβας, δηλαδή ο θάνατος των πολλών, είναι μόνο μια στατιστική ανακοίνωση.

Τις μηχανές και την τεχνολογία θανάτου πρέπει κανείς να την επινοήσει, να την κατασκευάσει, να την χειριστεί και να μετρήσει την αποτελεσματικότητά της λειτουργίας, που την επιβεβαιώνουν τα θύματα. Καθαρό είναι το θέμα : αφού η ενοχή των ανθρώπων, σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες, είναι αναμφισβήτητη, πρέπει αυτοί και να τιμωρηθούν.

Τους κανόνες τους ορίζει η εξουσία · η εξουσία ορίζει την πίστη σε ένα Θεό ή την άρνησή του, την αξία μιας ράτσας, μιας ιδεολογίας κ.τ.ό. Όποιος δεν τηρεί τους κανόνες είναι ένοχος. Το μέτρο της τιμωρίας είναι αναμφισβήτητο : χάνει την προτεραιότητα και παραιτείται από το δικαίωμα της υποστήριξης. Αυτά είναι πράγματα απλά. Το πρόβλημα βρίσκεται στην κινητοποίηση της τεχνολογίας – στην μαζική πραγματοποίηση της απόφασης. Η ιστορία των ολοκληρωτικών καθεστώτων, που έπεσαν ή που ακόμα υπάρχουν στον κόσμο, αποδεικνύει ότι η καλύτερη (!) ποινή των ενόχων είναι ο θάνατος. Η φυσική εξόντωση των αντιπάλων της εξουσίας είναι εγγύηση για τους κυβερνήτες – αξιωματούχους σήμερα της διατήρησης της κυριαρχίας – για πάντα. Η ειρωνεία της ιστορίας βασίζεται εδώ : ότι οι αξιωματικοί, οι λειτουργοί του ολοκληρωτικού καθεστώτος κυριαρχούν μόνο σήμερα· το σήμερα κυριαρχείται δεκάδες χρόνια. Δεν κυριαρχούν όμως αιώνια μολονότι εντέλει οικοδομούν ποινικές ομάδες και μηχανές θανάτου για αιώνια κυριαρχία.

Υποδεικνύοντας στο Γιώργο την θεατρολόγηση της «Ποινικής ομάδας», στην «καφκική» του ομαλή, γιομάτη χόμα κοιλάδα, δίπλα στο σπίτι, σκέφτηκα τον ταξιδιώτη. Ο Κάφκα γράφει ότι «ταξιδεύει αυτός, μόνο για να παρατηρήσει· όχι για να αλλάξει οτιδήποτε». Μα και σε πολλά κείμενα του συγγραφέα, ιδιαίτερα στην «Αμερική» και στα διηγήματα, συναντάμε πρόσωπα θεατών, παρατηρητών, ταξιδευτών που μόνοι τους παίρνουν στάση aut – sider's χωρίς να παίρνουν ενεργητική θέση στα γεγονότα θεατών. Βλέπουν τα καθέκαστα και την συμπεριφορά των ανθρώπων από κάποια απόσταση, όπως στο θέατρο. Η απόσταση του ταξιδευτή απέναντι στα γεγονότα παρέχει την δυνατότητα στον αναγνώστη, που βλέπει με τα δικά του μάτια, να πάρει την ίδια θέση. Δίχως μια τέτοια εξωτερική θέση, δίχως την απόσταση, ο αναγνώστης και ιδιαίτερα εκείνος που με περισσότερη ευαισθησία ταυτίζεται με τα βήματα του κατάδικου θα ζούσε τον εφιάλη που δίδει στον θάνατο το μηχάνημα. Όμως ο συγγραφέας νομίζω πως μας παρακινεί στον συλλογισμό ότι ο ταξιδιώτης, που δεν θέλει να αλλάξει τίποτα μπροστά στο θάνατο και που δεν τον αποδέχεται αυτό το κατασκεύασμα – μηχανή, είναι άνθρωπος χωρίς αρνητικά αισθήματα (δεν αποδέχεται τον θάνατο), αλλά και χωρίς θετικά αισθήματα, επειδή δεν ζεί τα πάθη του κατάδικου. Ένας τέτοιος άνθρωπος, θέλει μόνο να παρακολουθεί τον κόσμο, να παρακολουθεί ακόμα και την έκπτωσή του και τη διάσταση του κακού, μα δεν καταπολεμάει το κακό και δεν παίρνει μέρος εναντίον της αποσύνθεσης. Θέλω να επαναλάβω ξανά ότι ο μεγαλοφυής Κάφκα περιγράφοντας την κατάσταση του ταξιδιώτη – παρατηρητή και τοποθετώντας θεατρικά τα γεγονότα σε κάποια απόσταση από τον ταξιδιώτη, πρόβλεψε το φαινόμενο που είναι υπαρκτό στα στρατόπεδα, επίσης και στα σοβιετικά γκουλάγκ. Οι αξιωματικοί και οι διοικητές οργάνωναν θέατρο βασανιστηρίων και θανάτου, χρησιμοποιώντας συχνά οργανοπαίχτες που ήταν αναγκασμένοι να δημιουργούν μουσικό φόντο. Ασφαλώς, μόνον ο απαθής παρατηρητής μπορεί να συλλάβει ολόκληρη την παράσταση του ατομικού και συλλογικού θανάτου ανθρώπων. Σ' αυτό το ρόλο εμφανίζονταν οι ίδιοι οι αξιωματικοί των στρατοπέδων, αλλά και οι επισκέπτες – προϊστάμενοι διαφόρων υπηρεσιών των κεντρικών οργάνων, που λειτουργούν στα ολοκληρωτικά καθεστώτα. Αυτοί κυρίως, οι απαθείς, εκτιμούσαν την τεχνολογία καταδίκης – θανάτου. Απ' αυτούς εξαρτιόταν αν θα διαρκέσει αυτή η τεχνολογία ή αν θα έπρεπε να δημιουργηθούν αποτελεσματικότερες μηχανές και ταχύτερες τεχνολογίες. Αυτό είναι το πρώτο είδος παρατηρητών – ταξιδιωτών που κατείχαν πραγματική μάρφωση απέναντι στον κόσμο, που έβλεπαν στο στρατόπεδο. Μπορούσαν συνεπώς να ξεπερνούν με τις αποφάσεις τους κάθε κατάσταση.

Ήταν ακόμα και η δεύτερη ομάδα ταξιδιωτών που ακριβώς ανταποκρίνονταν στις καφκικές καταστάσεις του παρατηρητή από την «Ποινική ομάδα». Ανάμεσα σ' αυτούς ανήκαν και

μερικοί δυτικοευρωπαϊκοί διανοούμενοι καθώς επίσης και ντόπιοι (όπως ο Μάξιμ Γκόρκι) που επιθεωρούσαν τα στρατόπεδα στη Σοβιετική Ρωσία για να διαπιστώνουν ότι ο κανονισμός των στρατοπέδων λειτουργεί κανονικά και η δουλειά των κρατουμένων είναι θαυμάσια οργανωμένη. Τίποτα δεν χρειάζεται να αλλαχθεί. Μερικοί μόνο διαμαρτύρονταν και κατέκριναν τα σοβιετικά στρατόπεδα. Βέβαια, οι ταξιδιώτες που ανήκαν σ' αυτή την ομάδα δεν είχαν καμιά εξουσία για να τα αναπτύξουν ή να τα καταργήσουν. Το ότι δεν τα αποδοκίμαζαν σήμαινε σιωπηλή έγκριση του κακού.

Επανερχόμενος στη σκηνοθεσία της «Ποινικής ομάδας», που ετοίμαζε στο θέατρό του στην κοιλάδα, ο Γιώργος, ήξερα ότι δεν θα τα πολυκαταφέρει με τις περιγραφές των γεγονότων, όπως τις δίνει ο συγγραφέας. Διότι παρόλο που έχει την δυνατότητα να τα παραθέσει θεατρικά, είναι αδύνατο εντούτοις να εξηγήσει στον εαυτό του και στον θεατή τη μυστικότητα και τα βαθιά αίτια των γεγονότων. Ίσως να βρεί μια λύση αποτεινόμενος στους μεταφυσικούς ισχυρισμούς του Αριστοτέλη. Δεν προλάβουμε όμως να συζητήσουμε αυτό το θέμα.

Στο τέλος του διηγήματος – όπως συμβαίνει στον Κάφκα – τα ασυνήθιστα γεγονότα δυναμώνουν. Ο αξιωματικός βλέποντας ότι το μηχάνημα δεν ζωγραφίζει με ακρίβεια την ποινή στο κορμί του κατάδικου και φοβούμενος μήπως ο ταξιδιώτης αμφισβητήσει τη θαυμάσια μηχανή, διακόπτει τη λειτουργία της και δωρίζει στον κατάδικο τη ζωή.

Ο αξιωματικός αποφασίζει πάνω στο κορμί του να επικεντρώσει την αποτελεσματικότητα της μηχανής. Ο Κάφκα γράφει : «Πρίν την ήξερε θαυμάσια. Τώρα σχεδόν τον τρόμαξε καθώς την δούλευε και του ήταν υποτακτική». Ήθελε λοιπόν να πετύχει ταυτόχρονα δύο σκοπούς : Απ' την μια να επικυρώσει τη μεγαλοφουία της κατασκευής της μηχανής παρ' όλη τη φθορά της (θυμόσαστε ότι ο νέος διοικητής της «Ποινικής ομάδας» κάνει οικονομία στα ανταλλακτικά εξαρτήματα) και απ' την άλλη να δείξει την δύναμη της βούλησής του και την επιδεξιότητά του στο χειρισμό της μηχανής. Αδίστακτα ο αξιωματικός θέλει να αφιερώσει τη ζωή του για τη δόξα της τεχνολογίας.

Ατυχώς, κατά τη διάρκεια της εκπλήρωσης της εντολής θανάτου, ο αξιωματικός αισθανόταν «σαν κάποια μεγάλη δύναμη» που βρισκόταν στη μηχανή και προκαλούσε, κομμάτι - κομμάτι, την αποσύνθεση. Ο Κάφκα ξανά με λακωνικό τρόπο και εξαιρετική ακρίβεια περιγράφει την αυτοδιάλυση · την αυτοκαταστροφή. Η αποσύνθεση της μηχανής δεν μπορεί να ολοκληρώσει την τεχνολογία που δίνει το θάνατο. Ο αξιωματικός γίνεται θύμα της. Άδικα θυσιάστηκε.

Είμαι βέβαιος ότι η εξήγηση αυτού του γεγονότος μπορεί να δοθεί μέσα από κάποιες θεωρίες και ιδέες του Αριστοτέλη. Διαβάζοντας τη «Μεταφυσική» του και τη «Φυσική», διαβάζοντας προσεκτικά – όχι βέβαια όπως ο Avicenna που τα διάβασε σαράντα φορές – μπορώ να ισχυριστώ ότι μόνο σύμφωνα με τις απόψεις του Αριστοτέλη μπορεί κανείς να τα καταφέρει στη προσπάθειά του να συλλάβει τη μυστικότητα της αποσύνθεσης της μηχανής θανάτου.

Ο Αριστοτέλης διατύπωσε την άποψη ότι το κάθε είδος ύπαρξης είναι πραγματικό, δηλαδή υπάρχει στο νόημα του αντικειμένου και είναι αντιληπτό με τις αισθήσεις (αισθητό). Είναι ύπαρξη κανονική (όν) είτε κατέχει στην αντικειμενική του μορφή – στην αντίδρασή του τη δυνατότητα πιθανής μεταβολής του σε άλλη κατάσταση (ποιότητα) από αυτή που είναι για να «παράγει και να διαμορφώνει» νέα, είτε μεταβάλλει τη τωρινή μορφή ενός οποιουδήποτε αντικειμένου σε μια συγκεκριμένη ύπαρξη. Αυτό συμβαίνει λόγω της κίνησης. Η κίνηση πραγματοποιεί αυτοτελώς την δυνατότητα του υπάρχειν. Κάποια αντικείμενα ως υπαρκτά όντα (πραγματικά) έχουν την δυνατότητα να κινούνται αυθόρμητα, χωρίς έναν καθορισμένο τρόπο κινούνται με την δική τους δύναμη που βρίσκεται στα όρια του είναι, όπως

παραδείγματος χάρη η μεταβολή της πέτρας σε μορφή σπιτιού «λαβαίνει την αρχή στη σκέψη του οικοδόμου». Τότε, όπως πάντα η αυθόρμητη κίνηση πραγματοποιεί την νέα ποιότητα του αντικειμένου – υλοποιεί την δυνατότητα.

Ας πούμε όμως τώρα ότι στην Αριστοτελική κίνηση η πραγματοποίηση μιας πιθανότητας μπορεί να αρνηθεί (πάντα διαψεύδει) την ως τώρα ύπαρξη. Έτσι ακριβώς συνέβη με το μηχάνημα στην «Ποινική ομάδα». Πρώτα ήταν αυτή μια μορφή ύπαρξης που η αρχή της ήταν στον εγκέφαλο του παλιού διοικητή, ήταν μορφή πραγματοποίησης της πιθανότητας του θανάτου. Υπάκουγε στον έλεγχο του αξιωματικού ως κινητή της. Η δυνατότητα της μηχανής που διαμορφώθηκε χάρη στον κινητήρα, ήταν η τεχνολογία (η αποτελεσματικότητα) να δίδει θάνατο. Αλλά και στη μηχανή υπήρξε επίσης η πιθανότητα συνάντησης, που βρισκόταν έξω από το λογικό έλεγχο του αξιωματικού. Η πηγή της κίνησης που πραγματοποιούσε αυτή την πιθανότητα ήταν η προσωπική δύναμη, που βρισκόταν στην μηχανή. Η πιθανότητα πραγματοποιήθηκε στη διάσπαση· στην αυτο-αποσύνθεση. Ο Κάφκα μιλάει καθαρά για «μεγάλη δύναμη» κρυμμένη στη μηχανή, που έγινε πηγή της καταστροφής και που δεν υπακούει στη βούληση και στην επιδεξιότητα του αξιωματικού.

Πιστεύω, ότι σε κάθε μηχανή που φέρνει κακό στους ανθρώπους, βρίσκεται η δυνατότητα, η δυναμική ενέργεια πτώσης ώστε το κακό να καθίσταται πραγματοποιήσιμο. Ευτυχώς τώρα το γνωρίζουμε. Και ευχαριστώ για τούτο και τον Αριστοτέλη.

(Μετάφραση : Νίκος Χατζηνικολάου)

B.

ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΝ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ

Θα επικαλεστώ μερικά από τα θεωρήματα του συνδημιουργού της φαινομενολογίας, του Μάρτιν Χάιντεγκερ (1889-1976), που αφορούν στην κατοικία και στην κατοίκηση, τα οποία παρουσίασε στο δοκίμιο με τίτλο «Κτίζω, κατοικώ, σκέπτομαι» (1951). Ο συγγραφέας έγραφε, ότι «το κτίσιμο έχει ως σκοπό την κατοίκηση», όμως υπάρχουν και κτίρια, πράγματα, χώροι που προσφέρουν στους ανθρώπους καταφυγή (γραφεία, εργοστάσια, αυτοκίνητα κλπ.) αλλά όχι και τη δυνατότητα για μόνιμη κατοίκηση(1).

Παραδεχόμαστε ασυζητητί, ότι αποτελούν χώρους προσωρινής παραμονής και ότι μας εξασφαλίζουν καταφύγιο μόνο για ένα χρονικό διάστημα, συνήθως τις ώρες εργασίας ή ταξιδιωτικής αναψυχής. Τέτοιου είδους χώροι δεν προορίζονται για κατοίκηση - δεν είναι κατοικίες, για τις οποίες λέμε, πως μέσα σ' αυτές ακριβώς κατοικούμε αν και συχνά τις εγκαταλείπουμε με παρόμοια συχνότητα όπως τους χώρους εργασίας.

Ο σκοπός της οικοδόμησης μιας κατοικίας ή ενός διαμερίσματος είναι αυτονόητος για τον καθένα. Τα κτίζουμε για να μας διασφαλίζουν προστασία από το κρύο και τον καύσωνα. Αλλά όμως δεν ανεγείρουμε την κατοικία και δεν διαμορφώνουμε το διαμέρισμα αποκλειστικά για να προστατευθούμε από τις μεταβολές του κλίματος ή από το φυσικό κίνδυνο ή από τους άλλους, ορισμένες φορές επιθετικούς ανθρώπους. Κτίζουμε την κατοικία και διαμορφώνουμε το διαμέρισμα για περισσότερους ακόμα λόγους· για να πετύχουμε κάτι πάρα πάνω από ένα καταφύγιο.

Ο Χάιντεγκερ αναρωτήθηκε, «αν αυτή καθαυτή η ύπαρξη κατοικιών μας εγγυάται

ήδη, ότι τέτοιου είδους κατοίκηση λαμβάνει χώρα;»(2). Θεωρούσε, ότι οι άνθρωποι, όντα «θνητά», κάπου – κάπου χάνουν «την ουσία της κατοίκησης» που είναι διαμορφωμένη κατά την διαδικασία της μακρόχρονης εμπειρίας στο πλαίσιο του πολιτισμού. Η απώλεια αυτή συμβαίνει, όταν οι άνθρωποι ξεχνούν μερικές σημαντικές αξίες, οι οποίες προσδιορίζουν εν γένει την γήινη ύπαρξή τους προσδιορίζοντας επίσης και τους σκοπούς της κατοίκησης. Τότε – ζώντας και κατοικώντας – αισθάνονται ένα ιδιότυπο κενό, δηλαδή την έλλειψη της αποστολής της ζωής εξαιτίας ακριβώς της απουσίας ορισμένων αξιών ή πραγμάτων που συνδέονται με τις αξίες. Κατά τον στοχαστή η κατοίκηση αναφέρεται αξιολογικά στις αξίες και όχι μόνο στα υλικά. Όταν λείπει η αξία, τότε πρέπει ν' αναλάβουμε τον μόχθο, λέει ο φιλόσοφος, «να μαθαίνουμε να κατοικούμε». Πρέπει ν' ανοικοδομήσουμε την σφαίρα των αξιών, δηλαδή να βγούμε από την κατάσταση απώλειας, να καθορίσουμε το νόημα της ζωής.

Ο Χάιντεγκερ εξηγούσε, ότι το νόημα που αποτελεί το σκοπό της κατοίκησης αποβλέπει στην «διατήρηση του απλού τετραγώνου» προσδιορισμένου από την «Γή και τον Ουρανό, Όντα Θεϊκά και Θνητούς» – οι θνητοί άνθρωποι ζουν μέσα στο «τετράγωνο κατοικώντας». Η διατήρηση του τετραγώνου στο διαμέρισμα, η ζωή μέσα του, ανάμεσα στα πράγματα, δια του σκεπτικού σύμφωνα με τις αξίες καταλογισμένες σ' εκείνο το τετράγωνο, στις επιμέρους γωνίες του, χαρακτηρίζει μόνο τον άνθρωπο. Μόνο ο άνθρωπος υπάρχει μέσα στο τετράγωνο.

Αναπτύσσοντας την σκέψη του Χάιντεγκερ θα μπορούσαμε να πούμε, ότι οι αξίες του τετραγώνου δομούν την ύπαρξη του ανθρώπου στο διαμέρισμα, στον κόσμο και στον πολιτισμό. Μπορεί να πει κανείς, ότι το τετράγωνο αποτελείται από γωνίες, στις οποίες καταλογίζονται οι αξίες. Δύο γωνίες προσδιορισμένες από την αξία της γης και του ουρανού καθορίζουν την γήινη ύπαρξή μας, αλλά και φέρνουν στο νου, ιδιαίτερα στους ανθρώπους που πιστεύουν σε κάποια θρησκεία, όντα θεϊκά, στα οποία διακρίνουν την υπερβατικότητα τουξιδού οι άνθρωποι, ανυψώνονται πάνω από την γη και τον ουρανό αναγνωρίζοντας στα θεϊκά όντα την υπεραίσθητή ύπαρξη, στην οποία αποβλέπουν. Την Τρίτη γωνία στο τετράγωνο αποτελούν αυτές ακριβώς οι αξίες που είναι χαρακτηριστικές για τα θεϊκά όντα. Πάντα η ιδέα της γης, του ουρανού και του Θεού ή των θεών παροτρύνει να σκεφτόμαστε τους εαυτούς μας, δηλαδή τους θνητούς, για τη βεβαιωμένη θνησιμότητά μας. Εμείς οι ίδιοι συμπληρώνουμε λοιπόν την τέταρτη γωνία(3). Και αναρωτιόμαστε, τι σημαίνει, ότι είμαστε Θνητοί; Ο Χάιντεγκερ απαντά πως οι άνθρωποι πεθαίνουν ακατάπαυστα στη γη, κάτω από τον ουρανό, «ενώπιον των Θεϊκών Όντων». Καθένας από τους ανθρώπους πρέπει ν' «αντιμετωπίζει το θάνατο ως θάνατο»(4) και το ν' αντιμετωπίζει κανείς το θάνατο σημαίνει να σκέφτεται ότι είμαστε θνητοί, να σκέφτεται ότι η θνησιμότητα αποτελεί την αμεταβίβαστη αξία του καθενός.

Το τετράγωνο συγκροτείται ενδεχομένως από τρεις γωνίες αντικειμενικές – υλικές (γη, ουρανός, θνητοί) καθώς και από τα θεϊκά όντα ως υπεραίσθητή οντότητα, που απαρτίζει την τέταρτη γωνία. Όταν χάνουμε την ενθύμηση του τετραγώνου και παύουμε να ζούμε με τις αξίες του, όπως συμβαίνει όλο και πιο συχνά, τότε παύουμε να κατοικούμε, εμείς μόνο διαμένουμε ή, μ' άλλα λόγια, παραμένουμε στα διαμερίσματα και στα σπίτια. Η απώλεια των αξιών του περιγεγραμμένου τετραγώνου σημαίνει επίσης, ότι χάσαμε την συνείδηση της εν γένει συνάρτησης με την ύπαρξη ως ολότητας την οποία διαρθρώνουν οι αξίες. Στην περίπτωση γκρεμίσματος αξιών εμφανίζεται η πεποίθηση, ότι μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τα επιμέρους αποσπάσματα της ύπαρξης μεθοδευτικά (να τα μετατρέπουμε δηλαδή σύμφωνα με τις όποιες επιθυμίες και τους σκοπούς). Ιδού αλλάζουμε τον φυσικό ρυθμό εναλλαγής ημέρας και νύχτας διότι ο ρυθμός αυτός περιέχεται ή, μ' άλλα λόγια, αποτελεί

την αξία της ημέρας και της νύχτας. Ίσως αυτή την αξία (την ρυθμικότητα αλλαγής) είχε κατά νου ο Χάιντεγκερ, όταν έγραφε πως στον σύγχρονο εκπολιτισμό «κάνουμε τη νύχτα μέρα και τη μέρα ακατάπαυστα καταδιώκουμε κάτι». Θα επαναλάβω : σύμφωνα με τον στοχαστή η κατοίκησή μας σημαίνει ζωή εντός τετραγώνου –εντός διαμερίσματος και ευρύτερα σημαίνει ζωή εντός των ορίων της ύπαρξης ως ολότητας, και εντός αυτής μέσα στον πολιτισμό. Εφόσον λείπουν οι αξίες που περιέχονται στο τετράγωνο, οπουδήποτε και αν βρισκόμαστε δεν έχει θέση η κατοίκηση – και τότε ο άνθρωπος δεν πραγματοποιεί στην εντέλεια την ύπαρξή του.

Ο Χάιντεγκερ έγραφε, ότι η διατήρηση του τετραγώνου από μας φανερώνεται και υλοποιείται στη «διάσωση της Γής, στην παραδοχή του Ουρανού, στην αναμονή των Θεϊκών Όντων, στην πειθαρχία των Θνητών οντοτήτων»(5).Επομένως το τετράγωνο υφίσταται στον κόσμο, ας το πούμε έτσι, του μεγάλου χώρου της ύπαρξης και στο μικρό χώρο, περιορισμένο στις διαστάσεις του σπιτιού («του δικού μας νοικοκυριού»), στο χώρο του διαμερίσματος. Πιστεύω, πως σύμφωνα με τις αντιλήψεις του συγγραφέα μπορούμε να πούμε, ότι το τετράγωνο υπάρχει επίσης μέσα μας. Εμείς, αναγνωρίζοντας τις αξίες του, διαμορφώνουμε τον δικό μας κόσμο βιωμάτων, δημιουργούμε τον πολιτισμό και το χώρο του διαμερίσματος. Χάρη στις αξίες του τετραγώνου αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας ως αυτόνομη, σε σχέση με τους άλλους, ατομικότητα και ταυτόχρονα αντιλαμβανόμαστε την ολότητα της ύπαρξης, της οποίας ένα μέρος αποτελούμε. Η κατοίκηση συνεπώς καθιερώνει την ιδιότυπη ανθρώπινη ύπαρξη, τοποθετημένη στο πλαίσιο του κόσμου. Με άλλα λόγια, δια μέσου της κατοίκησης, αποδεχόμενοι την αξία της γής, του ουρανού, την θνησιμότητά μας και το Θεό, γινόμαστε ένα στοιχείο του κόσμου. Δεν μπορεί κανείς τότε εμάς τους ίδιους να μας αντιμετωπίζει πρώτα σαν μέρος κάποιου μέρους δημιουργημένου από εμάς τους ίδιους, ας πούμε κοινωνικής ομάδας, τάξης, επαγγέλματος, τα οποία δήθεν προσδιορίζουν το ποιοί και τί είμαστε. Αυτά τα μέρη της κοινωνικής ύπαρξης μας διαμορφώνουν και μάλιστα μας παροτρύνουν και εξαναγκάζουν ν' ασκούμε ορισμένα καθήκοντα, να πραγματοποιούμε επιλεγμένες αξίες, σύμφωνα με τις οποίες υποχρεωνόμαστε να είμαστε μηχανικοί, εργάτες κτλ., αλλά τέτοιου είδους αναφορές που ορίζουν την ζωή του ανθρώπου ως κοινωνικού μέρους, δεν καθορίζουν την ολότητα της ύπαρξής μας, χαράζουν μόνο ένα απόσπασμα της ανθρώπινης ζωής. Και έτσι είναι αναγκαία η πεποίθηση του καθενός, πως πρώτα απ' όλα αυτός αποτελεί μία ολότητα, όσο παραδέχεται τις αξίες του τετραγώνου, όσο κατοικεί μέσα σ' αυτές η πεποίθηση, ότι χάρη στις αξίες εκείνες αποτελεί επίσης ένα μέρος της ολότητας του κόσμου. Μόνο με το υπόστρωμα, ας το πούμε έτσι, των αξιών του τετραγώνου μπορεί να υπάρχει η συνάρτηση του ανθρώπου με τον κόσμο. Έχω την πεποίθηση, ότι ο Χάιντεγκερ γράφοντας το παρατιθέμενο δοκίμιο, ακριβώς αυτού του είδους συνείδηση της συνάρτησης του ανθρώπου με τον κόσμο επιθυμούσε να ανοικοδομήσει υποδεικνύοντας την οντολογική (υπαρξιακή) σπουδαιότητα της αξίας του ανθρώπου.

Στον σύγχρονο πολιτισμό οι άνθρωποι πολύ συχνά απορρίπτουν ή υποτιμούν τις αξίες του τετραγώνου. Τότε η ύπαρξη ως ολότητα προσδιορισμένη από τις αξίες του τετραγώνου – χρησιμοποιώ την έλλογη ρήση του Χάιντεγκερ:«αποκρύπτεται». Αυτή η απόκρυψη της ύπαρξης κατ' εμέ διαπράττεται ιδίως στην τεχνοπωλιακή κατάσταση του πολιτισμού, όπου τα άτομα αναγνωρίζουν μόνο τις αξίες και τους τεχνικοχρηστικούς κανόνες που περιγράφουν πώς κατασκευάζονται τα πράγματα και πώς πρέπει να τα μεταχειριζόμαστε ή μάλλον πώς να τα χειριζόμαστε για να λειτουργούν. Ο χειρισμός όλο και μεγαλύτερου αριθμού πραγμάτων γίνεται κυρίαρχος τρόπος ζωής των ανθρώπων. Σε τούτον τον πολιτισμό δεσπόζει η ταξινομική γλώσσα εγχειριδίων, επικρατούν τεχνικές αξίες και

προδιαγραφές, οι οποίες απώθησαν τις αξίες του τετραγώνου και απωθούν επίσης και άλλες αξίες του πολιτισμού. Στο πλαίσιο του τεχνοπωλιακού πολιτισμού, οι τρεις γωνίες του τετραγώνου : η γη, ο ουρανός και οι θνητοί αντιμετωπίζονται μόνο μεθοδευτικά και κατά συνέπεια χρηστικά, ενώ τα θεϊκά όντα ξεχάστηκαν και μ' αυτόν τον τρόπο εξαφανίστηκε η υπερβατικότητα. Η ταξινομική γλώσσα αποσκέπασε την γλώσσα των αξιών. Εφόσον οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν την γλώσσα των αξιών, δεν μπορούν να συνεννοούνται ως προς τους σκοπούς και τα νοήματα της ζωής σύμφωνα με τις αξίες, δεν μπορούν να μιλάνε για την υπερβατικότητα. Ας πούμε γενικά, χωρίς να εισχωρήσουμε σε εκτενείς στοχασμούς, ότι όλα τα εγχειρίδια που προσδιορίζουν τις ορισμένες λειτουργίες κατά την χρήση των πραγμάτων προϋποθέτουν τον εξαναγκασμό παραδοχής τόσο του περιεχομένου των συστάσεων (κανόνων), όσο και τις πράξεις. Στον καθημερινό χειρισμό και την μεταχείριση όλο και περισσότερων πραγμάτων σ' όλο και πιο μεγάλο χρόνο, οι άνθρωποι εντελώς μηχανικά, ασυνείδητα, αρχίζουν να αντιμετωπίζουν τους εαυτούς τους ως ένα μέρος του τεχνοπωλιακού πολιτισμού και πραγματικά γίνονται ένα μέρος του κόσμου των πραγμάτων. Απογίνονται λειτουργοί των πραγμάτων. Και έτσι, βιώνοντας στον κόσμο των αντικειμένων, λησμονώντας τις αξίες και εγκαταλείποντας την υπαγωγή στην ολότητα της ύπαρξης, γινόμαστε μέρος κάποιου μέρους. Ας πούμε, ακόμα, ότι η απώθηση των παλαιών αξιών του πολιτισμού, όχι μόνο του τετραγώνου, πραγματοποιείται στην ακατάπαυστη, καθημερινώς επαναλαμβανόμενη διαδικασία αντικατάστασης αξιών : το κάλος ανταλλάσσεται με την λειτουργικότητα ή τον συγχρονισμό, με την επισήμανση ότι η καινούργια αξία (ο συγχρονισμός) δεν ξέρει κανείς τι σημαίνει, το αγαθό γίνεται χρησιμότητα, η αξία της γής ανταλλάσσεται με χρήμα, κλπ.

Ας προσέξουμε, ότι όχι και τόσο παλαιά, στην προτεχνοπωλιακή μορφή του πολιτισμού (η οποία άρχισε να κυριαρχεί κάπου στα τέλη της δεκαετίας του πενήντα, του 20ου αι.) κατά- ζιώνονταν οι αξίες του τετραγώνου ενώ οι άλλες αξίες του πολιτισμού δεν υποβάλλονταν σε ανταλλαγή : τα πράγματα ήταν ωραία ή άσχημα, οι συμπεριφορές ήταν καλές αφού τις δικαίωνε η τήρηση των ηθικών κανόνων και όχι επειδή ήταν μόνο χρήσιμες. Οι άνθρωποι διατηρούσαν ακόμα «ευρείες» σχέσεις με την γη και τον ουρανό. Θα ανατρέξω σ' ένα κοινότυπο παράδειγμα για να εξηγήσω σε τί αυτές οι ευρείες σχέσεις απέβλεπαν. Η οδήγηση του αυτοκινήτου με ταχύτητα, ας πούμε, των ογδόντα χιλιομέτρων επιτρέπει στον οδηγό που προσέχει τα οδικά σήματα και στους επιβάτες να βλέπουν την γη και τον ουρανό, τους επιτρέπει να παρατηρούν την ομορφιά τους ή την μονοτονία. Η οδήγηση του αυτοκινήτου με ταχύτητα διακοσίων χιλιομέτρων διακόπτει τις σχέσεις του οδηγού και των επιβατών με τον ουρανό και την γη. Σκέφτονται πρώτα απ' όλα το οδόστρωμα που προβαδίζει, σκέφτονται την τεχνική απόδοση του αυτοκινήτου, συνήθως με πρόσμειξη κρυμμένου φόβου σκέφτονται τί θα γίνει όταν κάτι θα συμβεί στον οδηγό, στο οδόστρωμα ή στο αυτοκίνητο. Ο οδηγός και οι επιβάτες δεν μπορούν να παρατηρούν μ' αυτή την ταχύτητα καμία αξία της γής, προσέχουν μόνο το περίγραμμά της, για την ακρίβεια βλέπουν μόνο και μόνο την γραμμή του δρόμου. Οι επιβάτες και ο οδηγός σ' αυτή την κατάσταση παύουν να κατοικούν την γη, μετακινούνται μόνο επάνω της. Προπαντός προστατεύουν την θνησιμότητά τους που ενυπάρχει στην ζωή τους, δηλαδή σ' αυτή την συγκεκριμένη μορφή της ζωής, στην οδήγηση επάνω στο οδόστρωμα με ταχύτητα διακοσίων χιλιομέτρων. Βέβαια, αυτή η ταχύτητα δεν επιτρέπει ν' ασχολούνται με την θέα του ουρανού. Στον μαζικό πολιτισμό, που αποτελεί μέρος του τεχνοπωλιακού πολιτισμού και που αναφέρεται αποκλειστικά σε ηδονιστικές αξίες επαινώντας το άδραγμα της ημέρας, το τετράγωνο εδώ και αρκετό καιρό επίσης εγκαταλείφθηκε .

Ας επαναλάβουμε λοιπόν την άποψη, ότι τόσο το τετράγωνο όσο και η ύπαρξη που

υφίσταται μέσα σ' αυτό ως ολότητα, υπέστησαν απόκρυψη από τον τεχνοπωλιακό και μαζικό πολιτισμό. Ζώντας μέσα σ' αυτόν μπορούμε να πούμε ότι οι αξίες του τετραγώνου δεν είναι απαραίτητες για μας, η έλλειψη τους δεν μας εμποδίζει να λειτουργούμε στα επιμέρους αποσπάσματα της ύπαρξης. Αντίθετα, αν οι αξίες αυτές θα είναι κοινώς αποδεχτές, τότε σίγουρα μερικές από αυτές θα εμπόδιζαν την λειτουργία του τεχνοπωλίου και της μαζικής διασκέδασης. Αφού θα χρειαζόταν να περιορίσουμε το πλεόνασμα των πραγμάτων που εξαντλούν επικίνδυνα την ουσία της γης και του ουρανού. Η πληθώρα των αντικειμένων και το ηδονιστικό άδραγμα της ημέρας εξαντλούν επίσης την φυσική και την ψυχική ουσία του ανθρώπου και τότε επιταχύνουμε τον ερχομό του θανάτου, άρα αρνούμαστε τους εαυτούς μας, δηλαδή τους θνητούς. Εφόσον εξαφανίζεται όλο το τετράγωνο, αυτό σημαίνει, ότι παύουμε να βλέπουμε τις σχέσεις με την ολότητα της ύπαρξης, παύουμε να παρατηρούμε τους εαυτούς μας ως άτομα διαφορετικά από τους άλλους.

Ας γυρίσουμε στις αξίες του τετραγώνου στο διαμέρισμα, το οποίο προσδιορίζει, όπως έλεγε ο Χάιντεγκερ, ή καθορίζει την ουσία της κατοίκησης. Ας θέσουμε το ερώτημα : πότε και πώς έρχεται η απώλεια του τετραγώνου, δηλαδή η απώλεια της ουσίας της κατοίκησης, και η κατοικία γίνεται μόνο ένα μέρος καταφυγής από κάποιο κίνδυνο ή μέρος, όπου μόνο παραμένουμε. Στα πλαίσια του τεχνοπωλιακού πολιτισμού παραδεχόμαστε κοινώς, ότι οι θνητοί γεννιούνται και πεθαίνουν στα νοσοκομεία και ότι ειδικά το θάνατο μπορούμε να τον αντιμετωπίσουμε μόνο με θεσμικό, δηλαδή προσδιορισμένο από νοσοκομειακές οδηγίες, τρόπο. Λίγοι πεθαίνουν στο διαμέρισμά τους. Μπορούμε λοιπόν να πούμε, ότι η γέννηση και ο θάνατος «κατάφεραν» να ξεφύγουν από το τετράγωνο.

Επίσης, σε συνθήκες εκλαϊκισμού της κοινωνίας, σε μεγάλο βαθμό τα θεϊκά όντα απομακρύνθηκαν κι' αυτά από το τετράγωνο και από το διαμέρισμα. Στον λαϊκό πολιτισμό τα θεϊκά όντα ήταν και εξακολουθούν να είναι, μεταξύ άλλων στις εικόνες ή στα αγαλματίδια που βρίσκονται σε κάθε σπίτι. Συχνά εγκαταλείπουν και το νοικοκυριό.

Μεταφερμένα εκτός κατοικιών

προστατεύουν τους ανθρώπους από τις επιθέσεις των τεσσάρων στοιχείων. Οι θρησκευτικές αξίες ήταν παρούσες στα σπίτια των ανθρώπων, πλουσίων και φτωχών. Η επεκτεινόμενη απομυστηρίωση φανερώνεται στο ότι οι άνθρωποι εγκαταλείπουν τις θεϊκές καθώς και τις θρησκευτικές αξίες εν γένει, και κατά συνέπεια δεν αναγνωρίζουν τα σύμβολα, ούτε τους κανόνες συμπεριφοράς που εκπηγάζουν από εκείνες τις αξίες. Κανόνες οι οποίοι προ αμνημονεύτων ετών προσδιόριζαν τον τρόπο ζωής και κατανόησης του κόσμου.

Από το διαμέρισμα αποβάλλεται επίσης και η αξία της γης, και αυτό εμφανίζεται ήδη κοινώς ως συνήθεια αντικατάστασης των φυσικών φυτών με τα τεχνητά, των ξύλινων επίπλων με τα πλαστικά. Τα φυτά και τα δέντρα, ωστόσο, είναι φυσικά δημιουργήματα της γης, είναι οι αξίες της. Το πλαστικό, σχηματισμένο σε φυτά ή έπιπλα θεωρείται κάτι το τεχνητό, που προς το παρόν δεν μπορεί να συνδεθεί με καμία εν γένει πολιτιστική αξία. Νομίζω, ότι από το περιγεραμμένο τετράγωνο στα σύγχρονα διαμερίσματα παρέμεινε μονάχα ο ουρανός. Ευτυχώς οι αρχιτέκτονες σχεδιάζουν κτίρια και διαμερίσματα έτσι, ούτως ώστε από το κάθε σπίτι να φαίνεται ο ουρανός, η κυκλική του εναλλαγή, το παιχνίδι των χρωμάτων του.

Μπορούμε να πούμε, ότι στο προτεχνοπωλιακό πολιτισμό, και ειδικά στο λαϊκό πολιτισμό, σε κάθε σπίτι και κατοικία υπήρχε το τετράγωνο ενώ οι άνθρωποι κατοικούσαν στα σπίτια τους, διότι συνέδεαν το σκοπό της ζωής με τα θεϊκά όντα, εκτελούσαν την εργασία τους κατευθείαν στη γη και κάτω από τον ουρανό, και επιβεβαίωναν την θνησιμότητά τους όντας μάρτυρες της γέννησης και του θανάτου στα σπίτια τους. «Έτσι

ήταν» λέγει ο Χάιντεγκερ. Γράφει, ότι «η ονομασία του ανθρώπου» σημαίνει ακριβώς την «παραμονή του στο τετράγωνο, δίπλα στα πράγματα»(6). Με την παραμονή δίπλα στα πράγματα εννοεί ότι ο άνθρωπος συνδέει (δηλαδή καταλογίζει) τα πράγματα με τις αξίες, που αποτελούν το τετράγωνο. Οι αξίες αυτές προσδιορίζουν τις λειτουργίες τις οποίες τα πράγματα – τοποθετημένα σε κατάλληλο μέρος εκείνου του τετραγώνου – πρέπει να αποδεικνύουν μέσα στο πλαίσιο του. Έτσι ήταν, αλλά δεν είναι πια στο τεχνοπωλιακό πολιτισμό, όπου, ας το επαναλάβω για άλλη μια φορά, το τετράγωνο αποβλήθηκε, ενώ οι αξίες του υπέκυψαν στην απόκρυψη.

Εδώ εμφανίζεται το ερώτημα, με ποιόν τρόπο μπορούμε να αντισταθούμε στον τεχνοπωλιακό πολιτισμό που δεν διαθέτει τις αξίες του τετραγώνου. Επ' αυτού πρέπει να πω με σαφήνεια, ότι δεν πρόκειται για την διακοπή της εξέλιξης της τεχνικής, δεν έχω στο νού μου την οπισθοδρόμηση σε κατάσταση, ας πούμε, του λαϊκού πολιτισμού. Η απάντηση είναι απλή – πρόκειται για την ανακάλυψη των αποκρυμμένων αξιών του τετραγώνου και την εισαγωγή τους στον τεχνοπωλιακό πολιτισμό. Η ανακάλυψη και η επαναφορά του τετραγώνου θα επιτρέψει στους ανθρώπους ν' αντισταθούν στην κυριαρχούσα αντικειμενοποίηση, θα επιτρέψει να υποταχθούν τα πράγματα στις αξίες, να επαναφερθούν οι όροι χάρη στους οποίους θα μπορούν να μιλάνε για το νόημα και τους σκοπούς της ζωής τους και να συλλογίζονται επάνω στα ζητήματα της υπερβατικότητας.

Ενδεχομένως, εφόσον οι αξίες συγκροτούν την ύπαρξή μας καθώς και την μορφή της – τον πολιτισμό – τότε είναι απαραίτητο οι άνθρωποι που έχουν συνείδηση της σημασίας των αξιών στον πολιτισμό, ν' αναλάβουν πρώτα τον μόχθο να παροτρύνουν τους άλλους ανθρώπους στην αναγνώριση των αξιών, και στη συνέχεια να προσπαθήσουν να τις εφαρμόσουν, ιδιαίτερα τις αξίες του τετραγώνου, ανάμεσα στις οποίες ο καθένας μπορεί να επιβιώσει, λέγοντας απερίφραστα : είμαστε καταδικασμένοι ή απλά, συσχετισμένοι με τις αξίες των τριών γωνιών – της γης, του ουρανού και της θνησιμότητας. Μόνο τα θεϊκά όντα, δηλαδή τις αξίες του τέταρτου τετραγώνου, επιλέγουμε προαιρετικά. Αν θέλουμε να υπάρχουμε σαν άνθρωποι, τότε θα πρέπει να ζούμε σύμφωνα τουλάχιστον με τις αξίες των τριών υλικών γωνιών. Εδώ δεν υφίσταται η δυνατότητα επιλογής, υπάρχει μόνο η δυνατότητα αληθμονιάς και αφανισμού της αξίας της γης και του ουρανού. Στο πλαίσιο εκείνων των τριών γωνιών υπάρχει μονάχα η ελευθερία να τις καταστρέφουμε και ταυτόχρονα να καταστρέφουμε τους εαυτούς μας. Η ελευθερία επιλογής υφίσταται μόνο στο πλαίσιο του τέταρτου τετραγώνου, επειδή μπορούμε να επιλέγουμε τα θεϊκά όντα ή να μη επιλέγουμε κανένα. Μη επιλέγοντας τις θεϊκές αξίες αποφασίζουμε νά εγκαταλείψουμε την υπερβατικότητα. Εδώ εμφανίζεται και το ερώτημα, πώς να καταλαβαίνουμε την αξία εκείνων των τεσσάρων γωνιών. Η απάντηση απαιτεί ξεχωριστό συλλογισμό. Εν πάση περιπτώσει χρειάζεται πρώτα απ' όλα να τις προστατεύσουμε από τον φυσικό αφανισμό, δηλαδή να προστατεύσουμε τον ουρανό και την γη και τους θνητούς ανθρώπους. Όταν πρόκειται για την προστασία των θεϊκών όντων, είναι περιττή, οι θεοί εκ της ισχύος τους δεν υφίστανται αφανισμό. Απορρίπτοντας τους θεούς – εμείς οι άνθρωποι – απορρίπτουμε το στοχασμό, τις φαντασιώσεις, την πίστη και τα συναισθήματα που κατευθύνονται προς την υπερβατικότητα, ήτοι απορρίπτουμε πολλές καταστάσεις που εμπλουτίζουν.

Υπάρχουν αρκετά κοινωνικά κινήματα (εννοώ τους οικολόγους, θρησκευτικές ενώσεις και εκκλησίες), τα οποία μέσα από τις δραστηριότητές τους ανέλαβαν και το μόχθο της επαναφοράς των αξιών στον πολιτισμό. Όλο και περισσότεροι μορφωμένοι άνθρωποι απορρίπτουν αυθόρμητα το πρότυπο του διαμερίσματος – υπνοδωματίου, είτε χώρου διασκέδασης, διαμερίσματος υποταγμένου μονάχα στα πρακτέα του ύπνου, της διασκέδασης, της βιολογικής ανανέωσης, δηλαδή διαμερίσματος καθορισμένου λειτουργικά

από την επιλογή του τεχνικού εξοπλισμού και τις οδηγίες χρήσης, καθώς και από τα λειτουργικά μηχανήματα και έπιπλα. Οι άνθρωποι επιθυμούν ακριβώς να κατοικούν και για αυτό διαμορφώνουν τα διαμερίσματά τους έτσι, ώστε τα πράγματα, τα έπιπλα, οι εικόνες κλπ., να είναι όχι μόνο χρήσιμα, αλλά και να συμβολίζουν (και εξ αυτού να εισφέρουν) τις αξίες του τετραγώνου ή άλλες αξίες του πολιτισμού στις κατοικίες και τα διαμερίσματα. Οι άνθρωποι επιθυμούν να συσχετίζονται οι αξίες του προτεχνοπωλιακού πολιτισμού (λαϊκού, αρχοντικού, αστικού) με τα έπιπλα, τις εικόνες και τα πράγματα, να είναι οπτικώς παρούσες στα διαμερίσματα. Αυτή η οπτική παρουσία των πραγμάτων και των αξιών επιτρέπει να διατηρούμε την ευσυνειδησία της σύνδεσης και την ορισμένη πολιτιστική παράδοση. Μερικές φορές σε αυτή την κατάσταση (ίσως πάντα;) εγείρεται η επιθυμία να πραγματοποιήσουμε ορισμένες από τις αξίες και τους κανόνες που προκύπτουν από αυτές στην καθημερινή και την εορταστική ζωή μας.

Ας θέσουμε στο τέλος του συλλογισμού μας ένα ερώτημα : πώς συσχετίζονται τα πράγματα με τις αξίες του τετραγώνου, δηλαδή πώς τα τεχνήματα, και πώς τα απλά αντικείμενα συνδέονται με τις αξίες; Φαίνεται λοιπόν, ότι εφόσον τα τεχνήματα με την θέληση του καλλιτέχνη (ας αφήσουμε τώρα το ζήτημα των καλλιτεχνικών αξιών) πρέπει να εκφράζουν τις αξίες του τετραγώνου, τότε τις εκφράζουν χωρίς καμία μεσολάβηση. Τα έργα τέχνης άμεσα, αν και με ελλειπή τρόπο, δηλαδή κάπως υποσυνολικά, εκφράζουν την αξία της δεδομένης γωνίας. Οι εικόνες που παρουσιάζουν τα θεϊκά όντα εκφράζουν την αξία της ιερότητας, άλλες που παρουσιάζουν τους θνητούς ανθρώπους εκφράζουν την αξία της γέννησης της ζωής καθώς και την αξία του θανάτου, παρόμοια στο άγαλμα (δηλαδή άμεσα, αν και ελλειπώς) εκφράζονται οι αξίες της γης και του ουρανού, της ζωής και των θεϊκών όντων. Αυτή την διαφοροποίηση της μορφής μπορούμε να την ονομάσουμε ως συσχέτιση των ανάλογων δημιουργημάτων τέχνης με τις αξίες του τετραγώνου.

Τα πράγματα που δεν αποτελούν έργα τέχνης, δεν εκφράζουν τις αξίες του τετραγώνου, αλλά μπορούν να είναι λειτουργικά υποταγμένα στις θεϊκές αξίες και στις αξίες του ουρανού και της γης. Λειτουργική υποταγή των πραγμάτων υφίσταται, όταν αυτά είναι χρήσιμα για εκείνες τις αξίες. Μερικά πράγματα εξυπηρετούν άμεσα την ιερότητα, παραδείγματος χάρη τα σκεύη και τα ενδύματα, αλλά εξυπηρετούν τις αξίες της ζωής και του θανάτου. Άλλα πάλι πράγματα (εργαλεία) χρησιμεύουν στην καλλιέργεια της γης, είναι δηλαδή λειτουργικά ως προς τον πλούτο της γης. Μερικά πράγματα που χρησιμοποιούνται ως όργανα για την παρατήρηση του ουρανού διευκολύνουν στο να γνωρίζουμε τις φυσικές του ιδιότητες αλλά και την αξία της ομορφιάς.

Ας πούμε με σαφήνεια : στον Χάιντεγκερ οφείλουμε την επίγνωση του ότι η ζωή μας στη γη, η παρουσία στον πολιτισμό και η κατοίκηση στις κατοικίες πραγματοποιούνται χάρη και μέσα από τις αξίες του τετραγώνου. Οι αξίες αυτές συνδέουν τους ανθρώπους με τον κόσμο και ταυτόχρονα επιτρέπουν την αυτονομία απέναντι σ' αυτόν. Την αυτονομία με την έννοια, ότι μπορούμε να βλέπουμε τον κόσμο μ' ένα ιδιότυπο τρόπο και να τον ερμηνεύουμε δια μέσου των αξιών. Χωρίς την κατοίκηση, σύμφωνα με τις αξίες του τετραγώνου, δεν υφίσταται και η πλήρης συμμετοχή στον πολιτισμό. Ενώ μόνο η αναζήτηση καταφυγής στο διαμέρισμα από κάτι ή από κάποιον (ή για κάτι), επιστρέφει τους ανθρώπους στην πρωτογενή φυσική κατάσταση.

(1).Χάιντεγκερ Μ.: "Κτίζω, κατοικώ, σκέπτομαι". Επιλεγμένα δοκίμια. Εισαγωγή Κ.Μιχάλσκι/Κ.Michalski/Βαρσοβία 1977

(2)Βλ. ανωτέρω, σελ. 317

(3)Ο Χάιντεγκερ έγραφε ότι το «να διαθέτεις κάποια γωνιά σημαίνει πως κάπου παραμένεις βρίσκοντας καταφυγή, αλλά δεν κατοικείς. Διαθέτουμε γωνιά κάπου ή σε κάποιον, αλλά δεν βρισκόμαστε στο σπίτι. Η κατοίκηση αποβλέπει στο να υπάρχει μέσα στο διαμέρισμα το τετράγωνο αξιών. Βλ. ανωτέρω, σελ. 317

(4)Βλ. ανωτέρω, σελ. 321

(5)Βλ. ανωτέρω σελ. 322

(6)Βλ. ανωτέρω σελ. 329

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

<http://www.philosophicalbibliography.com/>

159_Greek Philosophy II-2.doc p. 39

158_Greek Philosophy I.doc p. 46

<http://www.ifil.uz.zgora.pl/index.php/o-institucie/pracowali-z-nami/185-prof-dr-hab-wodzimierz-kaczocho>

http://www.inter.amu.edu.pl/rada/w_kaczocho_cv.html

Konta ston chaintenker ton Kaphka kai ton Aristotele, Eyropaiko Centro Technes, Ateny 2002.

<http://ksif.ue.poznan.pl/index.php?id=Pracownicy.naukowi.info&ida=7>

Konta eton Hainteker ton Kafka Kai ton Aristoteli, Wyd. Eurace, Ateny 2002;

http://www.henrykjanuszek.pl/informacje_pliki/50lat.pdf

Prof. zw. dr hab. Włodzimierz KACZOCHA

79. *Konta Eton Haınteker ton Kafka kai ton Arieototeln*. Eurace. – Ateny, 2002, s. 30.